

Николай Хайтов

Изпит

За едно кацарство аз съм се трепал шест години! Две години ходих из гората, докато науча от кои дървета стават хубави дъски; една година се учих само да цепя, една година – само да дялам, две години – да рендосвам и сглобявам, и тогава, за да те признаят за майстор – даваха ти да направиш каца с вързани очи. Дванайсет майстори кацари, а ти в средата, каца работиш с вързани очи! Като я направиш – пълнят я с вода. Капне ли капка – оставаш си чирак, не капне ли – опасват ти майсторски пояс и си готов майстор.

Тоя изпит беше тежък, на каквото изпит сетне ми се случи, няма да го забравя никога!

Шест месеца имаше, откакто майсторския пояс бях завързал, ала работата не вървеше. За шест месеца бях направил пет ведра и това се беше алъш-веришът, ако се не смятат три-четири копани, платени с извара. Ако не беше майка ми гъби да бере и да вари – нямаше какво да се яде. Баща ми – стар и болен – работа не можеше да върши. А пък съм и ерген. Идва ми време да се жена.

Не щеш ли, тъкмо в това време един ден идва Кара Сулю Бялковски от Хамбардере и ми казва: „Да ми направиш една каца да събира триста оки извара, само че да мога да я огребвам, като се наведе, с пръсти. Можеш ли?“

– Мога! Защо да не мога?

– Триста оки и да се огребва?

– Триста оки и да се огребва!

– Започвай – заръча ми Сулю. – На Костадиновден я искам вкъщи!

За пари не отвори и дума. Качи се на коня, отиде си и чак тогава ми мина през ума, че в неговата заръка има нещо не в ред: каква ще е тая каца, хем триста оки до събира, хем като се наведеш – да стигаш дъното ѝ с ръка? Да се стига дъното, трябва да е плитка, а за да може плитката каца да събира триста оки – трябва да е горе-долу колкото висока, толкова и широка.

Отивам при баща си и го питам:

– Тъй и тъй, заръчаха ми такава каца, какво да правя?

– Ако си майстор – вика баща ми, – ще я направиш! Не я ли направиш, ще ти излезе лошо име, а името на майстора е главното!

Започнах аз да правя кацата. Труд не жалих, направих я каца и половина, като ти кажат – точно! Колкото широка, толкоз и висока – чамова каца с бели като сирене дъски! Сто пъти премерих може ли дъното ѝ да се огребва с ръка – може! Разглобих я на дъски, натоварих я на мулето и леви-десни – право в Хамбердере. Сглобих кацата в двора на Суля

и тъкмо я стегнах в обръчите – ето ти стопанина. Като видя кацата – зарадва се, но като я пипна и напипа дървените обръчи, загуби му се кефа и се намръщи.

– Майсторе, кацата е хубава, ала обръчите ѝ не струват!... Може ли такава голяма каца, дето ще събира триста оки, с лескови обръчи да се крепи? Свършило ли се е железото на тоя свят?

– Като слезеш в града – викам на Сулю, – купи си обръчи и ме викай да ги сложа, а сега – карай с дървените! Дървените са по-яки от железните!

– Яки-слаби, искам я с железни, инак хората ще кажат, че Кара Сулю немал пари да си направи каца с железни обръчи, та я направил с лескови.

Докато се разправяме ние със Суля, насъбраха се в двора и жените, и децата му, и комшиите му, и ходжата. Дива махала, не видели каца триста оки да събира – събраха се да видят. Въздимиха чибуците около нас, загладиха брадите и зацъкаха!

– Бре-ей, каква каца! Ама, че кацише! Ако беха обръчите железни – еша си нямаше да има!

Пита Кара Сулю ходжата какво ще каже.

– Тия лескови обръчета – вика му ходжата, – ако държат кацата, докато я търкулнеш в зимника – пак добре!

Обяснявам на ходжата, че ако лесковите обръчи са от припек сечени, ако са в мязга цепени и са в дъждовна вода киснати, те са много живави и яки.

– Като ни гледаш помаци – вика ми ходжата, – да не мислиш, че сме и ахмаци? Изтъркаляй кацата на двора, ако обръчите ѝ останат здрави, аз брадата си ще обръсна ей сегичка!

Хванаха ме дяволите:

– Ходжа, аз ще търколя кацата, ала дворът ми се вижда малко! Ще я пусна да се търкаля оттука надолу към дерето! Ако се пукнат обръчите – халал да ви джумбуша, ако ли останат здрави – хубаво да знаеш: ще те обръсна!

– Обръсни ме! – каза ходжата.

Видяха агаларите, че работата се затяга, сбутаха ходжата в ребрата, но той ги сряза:

– Оттук надолу камък ако се претърколи, става на парчета – камо ли каца. От кацата му няма да остане – вика – и треска!

– Добре – казвам. – Дайте ми вода!

Донесоха ми едно ведро, плиснах ведрото да се хубаво намокрят

обръчите, а след туй станах и претърколих кацата до ръба на пропастта. Като погледнах, брате, надолу към Хамбардере, като видях она увес и ония камънаци, щръкнали по него, и реката, дето се мятеше и млатеше долу в дерето, рекох си: „Бог да прости хубавата каца!“ Ала не дадох вид. Изправих се, бутнах кацата и се обърнах да не гледам. Чу се едно „бу-ум!“ и пак тишина. Летяла кацата, докато да падне втория път, и тогава почна едно тропане и търкаляне, заехтя онова Хамбардере, като че ли планината се събаря.

Кози имаше отсреща, подплашиха се. Звъннаха чанове и тюмбелеци, кучета се разляяха, хора почнаха да викат от отсрещните махали: „Кацата отиде, каца-та-а-а!“ „Цяла, значи, е кацата“ – мина ми през ума, обърнах се и видех как плясна в реката кацата, изгуби се, след туй изрипна цяла-целеничка, бяла, хубава каца, и започна да кръжи с водовъртежа, да се блъска в камъните на брега и да гърми. Удари се в единия бряг: „ба-а-ам!“ Подрипне към отсрещния: „бу-ум!“ Засуче я водата към скалата: „дум-дум“ – топове сякаш стрелят и гърмят. Ходжата пребеля като платно. Агаларите гледат в земята, а на Сулю – пара започна да излиза от главата – шапката си бе свалил и главата му димеше като вежежено торище.

– Лягай да те бръсна! – викам на ходжата.

– Не барай ходжовата брада! – замоли се Кара Сулю. – Двойно ще ти платя! Няма ли брада – няма ходжа!

– Да е мислил ходжата одеве! Дайте бръснач!

Нямало бръснач.

– Донесете ми ножица!

Обадиха се агаларите:

– Тройно ще ти платим кацата! Недей!

– И петорно да ми я платите – от брадата на ходжата се не отказвам.

Хванаха се двама-трима за ножовете:

– Назад!

Писнаха жените и децата – ройнаха се, а пък аз се улових за бравата.

– На трески ще ви нацепя!

Сега като приказвам – става ми страшно, ала с тогавашната шашава глава – пет пари не давах за нищо. А и право имах: езика си дето не прехапах от зор, докато изчукам тая каца, а те, маскарите, да ми я връщат и на това отгоре да се подиграват с майсторията ми и с труда ми!

– Сядай, ходжа! С бравата ще те обръсна, но ще те бръсна!

Свалих на мулето семера, накарах ходжата да седне, донесе ми Карасуловица ножицата и започнах. Косъм по косъм съм го стригал! Вади пот текнаха зад ушите на ходжата, ала не спрях. А докато стрижех, долу кацата гърмеше ли, гърмеше: „ба-ам, бу-ум, бу-ум, ба-ам!“ Хората – на качили се на дуварите и покривите – гледат. Агаларите, забили очи в земята, не смеят да ги повдигнат, а Карата само ме гледа в ръцете.

– Майсторе, стига бе!

А като видя, че дялнах и последните косми – хвана си лицето в ръцете и – заплака:

– Немате си вече ходжа! Немаме си ходжа!

Качих се на мулето и тръгнах:

– Сбогом, агалари! Да запомните кой е майстор Лию и кога сте го взимали за подигравка!

Никой не рече нито „сбогом“, нито „със здраве“.

Начесах арнаутската си краста и си тръгнах с радост на душата, че майсторското име не посрамах. За пари ми дойде ума чак като наближих село. Баща ми – стар и задух имаше, като се закашляше, търсеше къде да се подпре, но беше ме страх от него. Защо? За какво? – не мога да ти кажа, ала щом в очите ме погледнеше, ставах кротък като агне.

Нейсе, дойдох си вкъщи. Щом вратата хлопна, и баща ми излезе да ме срещне. Няма „добре дошъл“, „добре заварил“.

– Продаде ли кацата?

– Не!

– Защо?

Разправих му каква е работата. Нищо не сбърках и не скрих.

– Лягай на земята! – вика баща ми. – Тръндафило! (Тръндафила се казваше майка ми.) Донес ми, казва, паницата, дето чукаш гръстниците!

Донесе паницата майка ми, затвориха пътната врата, а баща ми зхавана да ме чука с паницата по дебелото отзад. Удари пет-шест пъти, но се задъха, даде я на майка ми да бие и започна да брои, докато наброи до десет.

– Ставай – казва, – главанako, да те прегърна! За щуротията вече си получи пая, но затова, че си остригал брадата на ходжата – аферим! – И ме целуна. – Мъж си! Тая есен – казва – ще те годим!

– А пари? – вика мама.

– Има ли майсторлък – вика баща ми, – парите сами ще дойдат.

Както баща ми каза, така и стана. Не беха минали два дена от стригането на ходжата и дойдоха от Хамбардере на Голем Мехметя средното момче и крив Салих.

– Ела в селото да си хванеш кацата! Агаларите ще я платят, само да си я изтеглиш от вира!

Преди още да наближа Хамбардере – чувам: „ба-ам, бу-ум!“ – бие кацата в бреговете като тъпан. Агаларите ме чакат.

– Ето ти парите за три каци, ала махни я от реката да не гърми! Децата се плашат, а ние трета нощ не можем мигнем.

Хвани я, но как? Хамбардере – девет боя врязано в камънаците, пени се, грухти, фучи и от пяна не може да се види кое камък, кое вода! А пък водовърта, дето кацата влетя в него, тъй рендосал бреговете, че не може да се припари: увес и отляво, и отдясно, гущер не може да се закрепи, камо ли човек!

– Давайте – казвам – въже!

Развиха от едно магаре фортумата и донесоха въже. Вързаха ме с единия му край за кръста, а другия го хвърлих в ръцете на мъжете. Казах им лека-полека да спусчат, а като вържа кацата, да ме изтеглят заедно с кацата.

За спускането – спуснаха ме. Намерих се в котела до коленете във вода и тогава, да ти кажа, се уплаших: кипнала водата като жива, хем фучи, хем ври, хем като бясна се върти. Синьозелена, господ я знае има ли дъно, няма ли! А пък аз във вода не съм се топил от кръщение и не зная нито да шавам, нито да плавам! Викнах да спуснат въжето, за да видя има ли дъно. Натопиха ме до гуша – няма дъно! Викнах да ме изтеглят – не чуват! Бучи водата, но и те като че ли се правеха на глухи. Стана ми ясно: ще им се да ме удавят. Има двама Лиювци в мене. Единият вика: „Лию, връщай се, тия зян ще те направят!“ Другият ми шушне: „По-добре смърт, отколкото срам!“ Рекох: „Втория ще слушам“, и викнах на въжарите здраво да стискат, а пък аз пуснах краката си да плуват във водата, та като мине покрай мене кацата, да я вкопча с краката.

Кацата кръжи с водата и аха-а – вече наближава. Дигнах тогава двата си крака да я вкопча, ала потурите ми хубаво се напоили и вместо краката нагоре да се дигат, падат надолу. Мина кацата – замина. Бре! Ами сега? Потурите ще се свалят, инак работата лоша. Смъкнах потурите, а отгоре писнаха жените – имало зад мъжете и жени. Разлетяха се една насам, друга нататък и се не видяха една с една. Зачаках кацата отново, дочаках я и наистина я хванах. Поприреглиях я с ръцете си и завиках да ме вадят.

Почнаха ония да изтеглят въжето, но сещам аз, че колкото повече теглят, по-тежко става. Кацата – напила се с вода – станала пет пъти по-

тежка отпреди. Вдигнаха ни на два пръста над водата и въжето спря.

– Теглете бре!

– Не можем! – чува се отгоре. – Тежко!

Потеглиха още педя и половина и спряха. Събраха сили и потеглиха отново, но на две-три педи от водата пак спряха. Погледнах нагоре да видя какво става и тогава забелязах, че въжето, както се е трило на козирката на скалата, до половината се протрило. Пукат вървите, вися, дето се вика, на косъм. „Айде, Лию, да те видиме сега какво ще правиш? Ако пуснеш кацата, ония могат да те вдигнат и тогава ще е добре, но ако въжето се скъса и паднеш във водата сам, без каца?... Ако пък висиш с каца, тогава пък е сигурно, че въжето ще се скъса и ти ще се намериш във водата.“

„С кацата или без нея? Решавай! Решавай, че вървите се късат!“ Реших: „Ще се държа за кацата.“ И се развиках:

– Донесете друго въже, че това се е протрило! Бързайте, че отидох!

Разшаваха се горе и един тръгна към село за въже. Ала да знаеш само как вървеше? Ба-ав-но, като буболечка, а пред очите ми на метър и нещо вървите пукаха една след друга. Докато да извикам, че падам – намерих се във водата. Натопи ми се главата, плясна пяна в очите ми, ала кацата не пуснах. Горе взеха да викат:

– Удави се, удави се!

Но видяла, че изплавах заедно с кацата, и завикаха отново:

– Жив е, жив е! Тичайте за въже!

Докато да дойдат с въжето, каквото се е преживяло във водовърта, да се не случва нито на приятел, нито на враг! Кацата мазна, държа я едвам, на това отгоре, разиграла я водата, та се мята като бесна! Хакне се в единия бряг, а че литне към обратния и не гледа дали няма ръцете ми да се пречукат. А удари ли ме в ръцете – водовърта ще ме лапне на една глътка: усещам я водната бургия как в джендема ѝ се ще да ме забие. По едно време дойде ми на ум да възседна кацата, за да мога да я управлявам. Сетни сили дето имах, криво-ляво ги събрах, възседнах я и се понесох върху тая бесна каца, на това отгоре и без гащи.

Гракнаха сто гърла: „Аферим!“ и „Ашколсун!“ и тогава чак видях, че по двата бряга на реката сума свят се е събрал. Едно ме тровеше, докато стисках с краката разигралата се каца: дали обръчите ще остискат? Дали няма да се скъсат баш когато е най-страшното? „Чумберчета мили, баюви – замолих се, – дръжете се и ма спасявайте!“

Хем се молех, хем и стисках, и работех с краката. Фукне ли кацата към брега, аз протягам краката и вместо да се блъснат кацата с камъка,

блъснат се камъка и моите крака се връщат във водата. Най-сетне донесоха въжете и ги спуснаха. Вързах с едното кацата, а с другото и себе си – как ги вързах, аз си зная – и тогава се провикнах:

– Тегли-и!

Изтеглих кацата. След нея – и мене. Ходилата ми – в кръв. Кожата по коленете ми – обелена. Дадох ми гащи, качих се на един катър и – хайде в Хамбардере. Един ми води мулето за оглавника, като на хаджия, а зад мене текнала върволица от стари и млади – краят ѝ не може да си види. Влачат и кацата. Настаниха я агаларите в двора на джамията и обявиха:

– Селска ще бъде, тука ще седи!

Питат ме дали съм съгласен.

– Съгласен съм при едно условие: да се покачи на кацата Кара Сулю и три пъти пред събралите се хора да извика, че дървените обръчи са по-добри.

Качи се Кара Сулю и не само извика, ами и от него си притури:

– Селяни, млади и стари, ако майстор ги направи, дървените обръчи са най-добри! Дървените обръчи са най-добри!

Платиха ми кацата, на това отгоре дадох ми вълна, мед и восък, та се събраха три товара за една нищо и никаква дънеца каца. Като ме видя баща ми с товара и му разправих защо съм в чужди гащи, очите ми ей такива се опулиха.

След това тръгнаха мераклиите един след друг каци да им правя, разви се алъш-веришът, аман казах от мющерии и от пари. Стари майстори хората прекрачваха и при мене идваха, ако че имаше тогава майстори в тоя край повече над сто и двайсет!

Сто и двайсет, ала никои не беше яздил бесна каца в Хамбардере и беше стригал ходжа.

КРАЙ

© Николай Хайтов

Източник: Литературен клуб, 4 юли 2002 г.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/3828>]